

Олександр Сосула
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
аспірант спеціальності 081 “Право”
alex.sosula@gmail.com

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

© Сосула О., 2018

Розглянуто проблематику правової природи корпоративних відносин. Досліджено декілька підходів щодо сфери існування корпоративного права та корпоративних правовідносин, а саме: теорію “комплексного правовідношення”; теорію “підприємницького правовідношення” та теорію, згідно з якою корпоративні правовідносини є різновидом цивільних. Доведено, доцільність проведення класифікації за суб’єктами, звертаючи увагу, що усі відносини – це відносини щодо участі в товаристві.

Ключові слова: правова природа; корпорація; корпоративні права; корпоративні правовідносини; корпоративне право; суб’єктивне корпоративне право.

Александр Сосула

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ

В статье рассмотрена проблематика правовой природы корпоративных отношений. Исследовано несколько подходов к сфере существования корпоративного права и корпоративных правоотношений, а именно: есть теория “комплексного правоотношения”; теория “предпринимательского правоотношения” и теория согласно которой, корпоративные правоотношения являются разновидностью гражданских. Доказано, целесообразность проведения классификации по субъектам, обращая внимание при этом, что все отношения - это отношения по участию в обществе.

Ключевые слова: правовая природа; корпорация; корпоративные права; корпоративные правоотношения корпоративное право; субъективное корпоративное право.

Alexander Sosula
Ivan Franko National University of Lviv,
postgraduate specialty 081 Law

LEGAL NATURE OF CORPORATE RIGHTS

The article deals with the problems of the legal nature of corporate relations. Several approaches to the scope of corporate law and corporate legal relations are investigated, namely: there is the theory of “complex legal relationships”; the theory of “business relationship” and the theory according to which, corporate legal relationships are a kind of civilian. Proved the expediency of classification by subjects, while paying attention to the fact that all relations are relations regarding participation in the community.

Key words: legal nature; corporation; corporate rights; corporate legal relations; corporate law; subjective corporate law.

Постановка проблеми. Наявність у сфері майнового обороту нових видів організаційно-правових форм юридичних осіб призвело до виникнення нових суспільних відносин – відносин між юридичними особами приватного права і їх учасниками. Такі обставини зумовили законодавця перед необхідністю правового регулювання цих відносин, яке відповідало б їхній природі та суті.

Правове регулювання здійснюється шляхом визначення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, кореспондуються один одному в межах визначеного правовідношення і утворюють його юридичний зміст. Своєю чергою, будь-яке правовідношення має свою структуру та складається трьох елементів: суб'єкта, об'єкта та змісту правовідносин. Змістом правовідношення є суб'єктивні права та обов'язки учасників цих правовідносин.

Динамічний розвиток цивілістичної науки призвів до виникнення такого терміна як “корпоративні правовідносини”. Він вживається для позначення правовідносин, що виникають у зв'язку з участю в певних видах юридичних осіб, які в теорії цивільного права іменуються корпораціями. Отже, корпоративні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, за своїм змістом становлять певні суб'єктивні права та обов'язки учасників цих правовідносин.

Аналіз дослідження проблеми. Вибрану тему вже досліджували, повністю чи частково, українські та зарубіжні вчені-юристи, які зробили вагомий внесок у розвиток корпоративного права. Теоретичне підґрунтя нашого дослідження становлять праці О. М. Вінника, Н. С. Глусь, В. В. Долинської, Т. В. Кашатина, В. М. Кравчука, І. В. Спасибо-Фатеевої.

Мета статті – проаналізувати в правовому контексті дефініцію корпоративних прав, з'ясувати її юридичну природу та визначити місце в зазначеного поняття системі права.

Виклад основного матеріалу. Корпоративне право, як суб'єктивне цивільне право та елемент змісту корпоративного правовідношення, становить вид і міру можливої поведінки уповноваженої особи. Корпоративне право, будучи суб'єктивним правом, також складається з юридичних можливостей, що надані його носію нормою права і називається правочинністю. Визначення переліку правочинностей, що входять до складу змісту корпоративних прав, дасть змогу встановитися їхню структуру, а також визначити можливу поведінку уповноваженої особи в процесі реалізації корпоративних прав.

Сучасний стан правового регулювання зумовив виникнення ситуації, коли корпоративні права як об'єкт цивільних правовідносин, потрапили до цивільного обороту і з приводу них вчиняються правочини – вони продаються, даруються, заставляються, спадкуються тощо. В цивілістичній доктрині немає однозначної позиції щодо цього поняття. Зазначений стан речей зумовлений, зокрема, тим, що для встановлення поняття суб'єктивного корпоративного права як елемента корпоративних правовідносин невизначеним залишається поняття корпорації, у зв'язку з участю в якій і виникає певне корпоративне правовідношення.

Чинне українське законодавство не виділяє корпорації в самостійну групу юридичних осіб, що створює труднощі під час встановлення кола організацій, які за своєю природою є корпораціями, а відтак і визначення правовідносин, що виникають у зв'язку з участю в них (корпораціях). Вирішення цього завдання можливе лише шляхом встановлення ознак корпорації з їх подальшим порівнянням з особливостями тих чи інших організаційно-правових форм юридичних осіб.

У сучасних правових системах різних країн під терміном “корпорація” розуміють різний зміст. Так, зокрема, у Великобританії термін “корпорація” є близьким за своїм змістом до терміна “юридична особа”, оскільки правопорядок Об'єднаного Королівства при класифікації юридичних осіб поділяє їх на корпорації, що становить сукупність осіб (corporation aggregate), і одноосібні корпорації (corporation sole).

Традиційна система поглядів на корпорації в США не аналогічна до британської, проте є близькою до неї, тому що корпораціями в США зазвичай іменуються найрізноманітніші види юридичних осіб. У такому разі виділяють чотири види корпорацій: публічні, квазіпублічними, підприємницькі і непідприємницькі корпорації (public, quasi-public, business and non-profit corporations) [3].

Відповідно до цієї класифікації до публічних корпорацій відносяться державні та муніципальні органи. Статус квазіпублічних визнається за корпораціями, напрям діяльності яких спрямований на задоволення загальних потреб населення. До підприємницьких належать корпорації, для котрих основною метою своєї діяльності є одержання прибутку. Непідприємницькі корпорації – це корпорації, які не мають основною метою своєї діяльності одержання прибутку. Але останнім часом у США спостерігають деякі відхилення від традиційно сформованої системи уявлень про корпорації. Термін “корпорація” вже практично не застосовується до державних і муніципальних органів, тобто ними стали називати лише юридичних осіб приватного права. Такі поняття, як “квазіпублічна корпорація” і “непідприємницька корпорація” також втратили свою актуальність, поступившись місцем сучаснішим назвам, внаслідок чого їх використовують вкрай рідко. Термін “корпорація” переважно використовують винятково щодо підприємницьких корпорацій, причому вказівки на прикметник “підприємницька” зазвичай упускається [9].

Вітчизняні ж наукові дослідження суб'єктного складу корпоративних правовідносин переконливо доводять інше. У законодавстві нерідко вживається термін “товариство”, в основу якого покладено елемент спільності осіб та узагальнення капіталу учасників. Для об'єднання великого капіталу обираються різні форми, які називаються товариствами, корпораціями, компаніями. Причому ці терміни вживаються і як тотожні, і як такі, що мають істотні відмінності. Примітно, що часто в корпоративній доктрині наголошується на відмінностях правового статусу корпорації від товариства, наслідком чого є застосування спеціальних правових джерел регулювання, наприклад акціонерного товариства та інших господарських товариств (з обмеженою і додатковою відповідальністю, повних та командитних).

У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 “Про практику розгляду судами корпоративних спорів” роз'яснено, що не підлягають розгляду в порядку господарського судочинства справи, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності інших суб'єктів господарювання, які не є господарськими товариствами (кооперативи, приватні, колективні підприємства тощо), якщо стороною у справі є фізична особа.

У подальшому в п. 1.1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016 р. “Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин” роз'яснено, що в разі визначення підвідомчості справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України “Про господарські товариства”, Закону України “Про акціонерні товариства”, статей 1, 19 і частин першої, шостої статті 20 Закону України “Про фермерське господарство”, статей 6, 8, 19 та 21 Закону України “Про кооперацію” корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

У роз'ясненнях Міністерства юстиції України від 09.04.2012 р. “Про засади запобігання та протидії корупції” зазначено, що: “Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Засновники та учасники таких підприємств володіють корпоративними правами, які виникають в обмін на майнову участь у господарській організації, отримують право на частку в її статутному фонді (майні), а відтак – і пов'язані з цим можливості, що гарантуються законом”.

Якщо брати до уваги розуміння корпорації, що визначене ч. 3 ст. 120 ГК України, за змістом якої корпорацією є лише об'єднання юридичних осіб, то корпоративні права не могли б належати учасникам господарських товариств. Жодного іншого розуміння корпорацій на зразок передбаченого у ч. 3 ст. 120 ГК України у світі не існує.

Дослідниця І. В. Спасибо-Фатеева критерієм, що дає змогу зараховувати товариства до корпорацій, зазначає наявність у їхніх учасників корпоративних прав та, відповідно, виникнення корпоративних відносин за їх участю. Тобто корпораціями будуть ті товариства, у яких статутний капітал поділяється на частки, учасники мають право на частину прибутку товариства та на участь в управлінні ним [10].

У частині 1 статті 1 Закону України “Про холдингові компанії в Україні” визначено, що корпоративне підприємство – це господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія; своєю чергою, холдингова компанія визначається як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що для визнання об’єднання осіб “корпорацією” необхідна сукупність умов (ознак):

1) корпорація володіє майном та майновими правами, власність на які припиняється в особи, що її передала, в обмін на частку в сформованому капіталі;

2) наявність особливого внутрішнього устрою, за якого волевиявлення корпорації встановлюється в результаті взаємодії волевиявлення осіб, що передають корпорації майно та майнові права або володіють часткою в ньому;

3) незалежність членів корпорації, яка проявляється в наділенні їх особливими правами (право на участь у корпорації, на отримання прибутку та ін.).

Оскільки виникнення корпоративних правовідносин, а також корпоративних прав, зумовлене створенням, діяльністю, управлінням та припиненням “корпорацій”, поняття якого чітко не визначено чинним законодавством, невизначеним залишається й правова природа корпоративних прав.

На думку І. В. Спасибо-Фатеевої, правова природа корпоративних прав свідчить про їх винятково майновий або винятково немайновий характер. На відміну від усталених поглядів, на відомі цивільно-правові відносини, корпоративні відносини мають особливості, що дає змогу стверджувати про їхню специфічність. Можна стверджувати, що останнім часом вже сформувався новий напрям у науці, який треба розвивати для вдосконалення законодавчого регулювання нових видів цивільних відносин – корпоративних [11].

В об’єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв’язку із створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб’єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками) [1].

Згідно з ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, ст. 14 Податкового кодексу України під корпоративними правами розуміються права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що враховують правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші права, передбачені законом та статутними документами.

У Законі України “Про акціонерні товариства” також дано визначення корпоративним правам, за яким це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що передбачають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [8].

Статтею 116 Цивільного кодексу України унормовано, що учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом: брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом; брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди); вийти у встановленому порядку з товариства; здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві,

у порядку, встановленому законом; одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом. Окрім того, вищезазначеною статтею задекларовано можливість учасників господарського товариства мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом.

Отже, законодавець зараховує до корпоративних прав лише права, які виникають у зв'язку з участю в діяльності вже існуючої юридичної особи. Такої ж думки притримується й В. Кравчук, який вважає, що корпоративне право – це сукупність усіх прав та обов'язків, які має особа щодо конкретної юридичної особи. Конкретний зміст корпоративного права, співвідношення у ньому майнових і організаційних елементів визначається організаційно-правовою формою юридичної особи [6].

Н. Глузь розглядає корпоративне право у суб'єктивному значенні як сукупність прав, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації [2].

Своєю чергою, протилежну думку висловлює В. Цікало, який зазначає, що щодо поняття корпоративного права в суб'єктивному розумінні в українській правовій науці немає єдності думок. Їхній аналіз дає підстави зробити висновок про надто розширене тлумачення змісту корпоративних прав. Своєю чергою, визначає корпоративні права у суб'єктивному розумінні як встановлені законом або локальними правовими актами немайнові та майнові права осіб, частки яких визначаються у статутному капіталі підприємницької юридичної особи і здійснення яких пов'язане з майновою участю у ньому [12, с. 102].

О. Кібенко розглядає корпоративне право в суб'єктивному значенні як “право осіб вступати в об'єднання, створюючи тим самим нового суб'єкта права; право особи, що виникає із її членства (участі) у тій чи іншій корпорації” [5].

В. А. Васильєва вважає, що корпоративне право в суб'єктивному розумінні – це право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, стати учасником корпорації (юридичної особи). Всі інші суб'єктивні права учасника, що витікають із його членства в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права [1, с. 10].

Також В. А. Васильєва зазначає, що специфіка корпоративного права полягає, зокрема у тому, що воно є складною сукупністю прав, кожне з яких окремо можна назвати корпоративним правом (це право на одержання прибутку, на управління, на отримання частини майна підприємства після його ліквідації, право на інформацію тощо).

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок визначальний і є стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділені сторони правовідношення. Усі інші суб'єктивні права учасника, що виникають на основі його участі, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права [7, с. 160].

Висновки. Отже, згадані вище автори зараховують до поняття корпоративного права як права, які виникають щодо існуючої юридичної особи, так і права, що виникають у процесі створення юридичної особи.

На нашу думку, в цивілістичній науці під корпоративним правом у суб'єктивному розумінні слід розуміти право особи бути учасником корпорації (юридичної особи). Суб'єктивне корпоративне право слід розглядати як сукупність цивільних прав, що містять низку самостійних суб'єктивних прав, якими охоплюється участь в управлінні, право на інформацію і дивіденди, а також на частку в статутному капіталі у разі ліквідації корпоративної юридичної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва В. А. *Щодо питання про поняття корпоративного права. Правове регулювання корпоративних відносин в Україні: матеріали наук.-практ. семінару (28 лютого 2003 р.). Львів, 2003. С. 10 (8–10).* 2. Глузь Н. С. *Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та*

особливості захисту: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2000. 23 с. 3. *Гражданское и торговое право капиталистических государств*. Под ред. Е. А. Васильева. М. 1993. С. 81. 4. *О позиции английских юристов по данному вопросу*. Brian R. Cheffins, *Company law: Theory. Structure and operation*. (Oxford: Oxford Univ. Press, 1997) 5. Кибенко Е. Р. *Корпоративное право: учеб. пособие*. Харьков, 1999. 480 с. 6. Кравчук В.М. *Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики*. Київ, 2005. 720 с. 7. *Корпоративне право України : підручник*. В. В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010. 384 с. 8. Саракун І. Б. *Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект)*. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. 156 с. 9. Сыроедова О. Н. *Акционерное право США и России (сравнительный анализ)*. М. 1996. С. 17–19. 10. Спасибо-Фатєєва І. В. *Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина*. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6144/1/Spasybo-Fatieieva_84_92.pdf. 11. Спасибо-Фатєєва І. В. *Правова природа корпоративних відносин*. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 5. С. 87–99. URL: http://217.76.198.234/cgi-bin/irbis32r_01_opac/cgiirbis_32.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR= 12. Цікало В. *Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація*. *Право України*. 2010. № 11. С. 102, 109.

REFERENCES

1. Vasylyeva V. A. **Shchodo pytannya pro ponyattya korporatyvnoho prava // Pravove rehulyuvannya korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini: materialy nauk.-prakt. seminaru (28 lyutoho 2003 r.)**. [Concerning the concept of corporate law // The legal regulation of corporate relations in Ukraine: materials of sciences. pr. Workshop (February 28, 2003)]. Lviv, 2003. P. 10 (8–10). 2. Hlus' N. S. **Korporatsiyi ta korporatyvne pravo: po-nyattya, osnovni oznaky ta osoblyvosti zakhystu**: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. [Corporations and corporate law: notions, main features and peculiarities of protection: author's abstract. dis Cand. lawyer sciences]. Kyiv, 2000. 23 p. 3. **Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskikh gosudarstv**. [Civil and commercial law of capitalist states]. Pod red. E. A. Vasil'eva. Moscow, 1993. P. 81. 4. **O pozitsii angliiskikh yuristov po dannomu voprosu, sm., napr.** [On the position of English lawyers on this issue]. Brian R. Cheffins, *Company law: Theory. Structure and operation*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1997. 5. Kibenko E.R. **Korporativnoe pravo: ucheb. posobie**. [Corporate Law: Textbook. Allowance]. Kharkiv, 1999. 480 p. 6. Kravchuk V. M. **Korporatyvne pravo. Naukovo-praktychnyy komentar zakonodavstva ta sudovoyi praktyky**. [Corporate law. Scientific and practical commentary on legislation and jurisprudence.]. Kyiv, 2005. 720 p. 7. **Korporatyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk** [Corporate Law of Ukraine: Textbook]. V. V. Luts', V. A. Vasylyeva, O. R. Kibenko, I. V. Spasybo-Fatyeyeva ta in.; za zah. red. V. V. Lutsya. Kyiv: Yurinkom Inter Publ, 2010. 384 p. 8. Sarakun I. B. **Zdiysnennya korporatyvnykh prav uchasnykamy (zasnovnykamy) hospodars'kykh tovarystv (tsyvil'no-pravovyy aspekt) : Monohrafiya** [Implementation of corporate rights by the participants (founders) of business associations (civil-law aspect): Monograph]. Kyiv: NDI pryvatnoho prava i pidpryyemnytstva APrN Ukrainy Publ, 2009. 156 p. 9. Syroedova O. N. **Aksionerne pravo SShA i Rossii (sravnitel'nyi analiz)**. [Joint Stock Law of the USA and Russia (comparative analysis)]. Moscow, 1996. pp. 17–19. 10. Spasybo-Fatyeyeva I.V. **Vchennya pro korporatyvni prava i tsyvilistychna doktryna** [The doctrine of corporate law and civilization doctrine]. *Pravo Ukrainy*. 2014. No. 6. pp. 84–92. Available at: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6144/1/Spasybo-Fatieieva_84_92.pdf 11. Spasybo-Fatyeyeva I. V. **Pravova pryroda korporatyvnykh vidnosyn // Visnyk hospodars'koho sudochynstva** [Legal nature of corporate relations // Bulletin of Economic Judicial Proceedings.]. 2007. No. 5. pp. 87–99. Available at: http://217.76.198.234/cgi-bin/irbis32r_01_opac/cgiirbis_32.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR= 12. Tsikalo V. **Korporatyvni prava: ponyattya, oznaky ta klasyfikatsiya** [Corporate Rights: Concepts, Features and Classification]. *Pravo Ukrainy*. 2010. No. 11. pp. 102–109.

Дата надходження: 13.12.2018 р.